

Белкін Леонід Михайлович –
правозахисник, кандидат технічних
наук, старший науковий співробітник

Тінізація економіки України як результат неналежного державного управління

В статті узагальнені економічний та юридичний підходи до вирішення проблем детінізації економіки. Показано, що тінізація економіки в Україні є результатом невдалого державного управління як у законотворчій сфері, так і сфері обрання напрямів протидії тіншовій економіці. Вказується на переважання помилкових цілей в стратегії та тактиці цієї протидії.

Ключові слова: тінізація економіки, стратегія протидії, корупція, детінізація, державне управління.

Серйозні проблеми, з якими ми стикаємося, не можуть бути вирішені на тому рівні мислення, де ми перебували в момент їх виникнення

А. Ейнштейн

Вступ. Проблема детінізації економіки стоїть не тільки перед Україною, але й перед світовим співтовариством. З огляду на порівняно великий обсяг тіншової економіки в Україні, ця проблема стоїть тут вельми гостро.

Вивчення робіт вітчизняних дослідників з проблем детінізації економіки свідчить про можливість умовного виділення двох підходів: економічного та юридичного. Перший підхід виходить з неминучості в тій чи іншій мірі тіншової економічної діяльності та об'єктивного характеру тіншових економічних відносин як результату недоліків у економічному регулюванні та спроби розроблення методів усунення умов, які сприяють тінізації. Другий підхід орієнтується здебільшого на тиск на суб'єктів економічної тіншової діяльності, спробі усунути або обмежити її силовими засобами. Так, В. М. Вересов [1] з метою боротьби

з тінізацією економіки, пов'язаною з ухиленням від сплати податків, пропонує встановити окремо кримінальну відповідальність для: 1) засновників (власників) суб'єкта підприємницької діяльності; 2) керівників, головних бухгалтерів підприємств, установ, організацій та їх заступників, а також громадян-підприємців; 3) інших посадових осіб, а також neposаdovих осіб, які надлені повноваженнями по веденню обліку та звітності; 4) громадян, які не є підприємцями, передбачивши в останньому випадку адміністративну преюдицію.

Одним із виключень серед робіт юридичного спрямування є робота В. М. Поповича [2], в якій запропоновано інтегративний економіко-кримінологічний підхід до детінізації економіки, хоча, як зазначається, зокрема, в роботі О. А. Поліщука [3], і з наголосом на силову боротьбу з тінговою економікою до повного її знищення. Однак, як свідчить практика, такий наголос не призвів до успіху щонайменше в Україні. В цьому контексті лейтмотивом позиції економістів є положення, сформульоване О. М. Головченко: "В економічній історії відсутні приклади, коли силові методи виявлялися ефективними в боротьбі з неформальною економікою. Кожна з існуючих форм неформальної економічної діяльності зникала після її правової легалізації або ліквідації самого попиту на певний дефіцитний товар" [4].

Отже, виникає необхідність по-іншому підійти до аналізу сутності тінгової економіки і тільки з урахуванням висновків цього аналізу вибудовувати підходи до вирішення питань її подолання.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз сучасних економічних підходів до вивчення об'єктивних причин тінгової економіки і напрямів урахування результатів цього аналізу в практичній протидії тінговій економічній діяльності.

Результати дослідження. У будь-якому випадку тінгову економіку так чи інакше пов'язують з відступленням суб'єктів тінгової діяльності від установлених державою правил. Так, на думку І. І. Мазур [5], тінгова економіка – це складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних економічних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків. В. Н. Серафимов [6] вказує, що "сіра" тінгова економіка визначається як дозволена законом (напівлегальна) економічна діяльність (переважно, дрібний бізнес), яка не враховується офіційною статистикою. В цьому секторі тінгової економіки пропонуються головним чином звичайні товари та послуги (як і в "білій" економіці), але виробники зовсім ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрат, пов'язаних із отриманням ліцензії, сплатою податків і т. ін. [6].

За таких умов доцільно, перш за все, розглянути взаємовідносини тіньової економіки та якості правового регулювання.

Як зазначає О. М. Бандурка [7], від загальної чисельності населення 68 % дотримуються законів, коли їм це вигідно, 16 % – дотримується законів з ідейних міркувань і 16 % – ніколи не дотримується законів. Коли основна маса (68 %) вступає в протиріччя з тим, що диктується проти їх інтересів, починає розвиватися соціальна нестабільність суспільства, яка може призвести до різного роду конфліктів [7]. Отже, мистецтво правотворення полягає у наближенні законодавства до ідеалу повного задоволення інтересів основної маси (68 %). Українське регулювання здійснювалося з точністю до “навпаки”.

Для розуміння наслідків такого регулювання “навпаки” порівняємо два незалежних джерела інформації. Так, російський експерт у сфері безпеки бізнесу В. Ярославський зазначає: “...Російське законодавство не дружньо ставиться до малого і середнього бізнесу. Ось американське законодавство, навпаки, дружньо. Початківець-бізнесмен отримує і кредит, і податкові пільги. З самого початку своєї діяльності він має і юридичний захист, і повагу суспільства...” [8]. Не дивно, що за даними, наприклад, за 2006 рік обсяг тіньової економіки відносно ВВП у США складає 8,9 %, а в Росії – 47,0 % [6]. В Україні ситуація з правовим регулюванням виглядає ще гірше: Україна посіла 4 місце в списку 10 найгірших економік світу, а також 145 місце серед 183 країн у рейтингу Світового банку за умовами ведення бізнесу [9]. Відповідно і рівень тіньової економіки становить 49,3 % [6].

В Указі Президента України від 5 березня 2002 р. № 216/2002 “Про заходи щодо детінізації економіки України на 2002–2004 роки” визнається, що основними причинами поширення тіньової економічної діяльності в Україні є: нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб’єкти господарювання; надмірне регулювання підприємницької діяльності; корупція у державних органах і органах місцевого самоврядування; правова незахищеність суб’єктів від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування; недостатньо прозора процедура приватизації державного майна.

В деяких дослідженнях початок формування тіньового потенціалу в економіці пострадянських країн відносять до радянських часів [10, 11]. В Україні тіньовий капітал радянських часів частково легалізувався в процесі приватизації. Але внаслідок суттєвих прорахунків на початку 90-х рр. ХХ ст. тіньова економіка отримала власні “українські” джерела. Серед найбільш суттєвих недоліків тогочасного регулювання слід виділити, зокрема, такі негативні чинники:

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

а) нісенітні нарахування на фонд оплати праці – у пенсійний фонд в окремі періоди нарахування сягали 61 %, існували нарахування у Фонд здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (по періодах – 19 %, 12 %, 10 %);

б) вводилися жорсткі обмеження на зростання заробітної плати, – і це при тому, що рівень інфляції досягав у 1992, 1993, 1994 рр. відповідно 2000,5 %, 10 155 %, 401,1 % річних [12].

Саме заходи по пунктах а) і б) почали в Україні еру тінізації загробних плат;

в) уведення, крім “звичайних податків” (ПДВ, податок на прибуток), ще й податків на виручку від реалізації продукції в цілому – внески в державний інноваційний фонд 1 % від виручки, внески на дорожні роботи – 1,2 %;

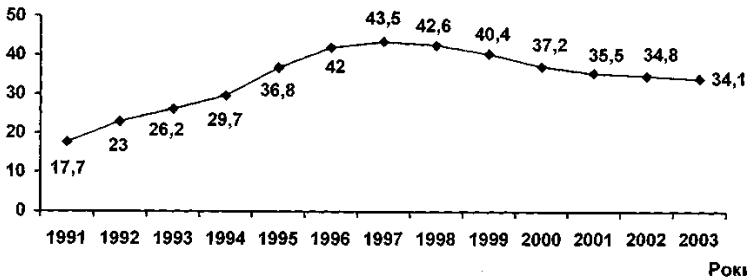
г) встановлення граничного розміру рентабельності продукції на рівні 30 % (при згаданому вище рівні інфляції тисячі процентів і при дотриманні цієї норми виручки від продажу продукції вже не вистачало на закупівлю сировини, тобто вимивалися обігові кошти підприємств).

Заходи по пунктах в) і г) стали початком в Україні ери приховування справжніх доходів і рентабельності;

д) надання різноманітним державним органам, у першу чергу, податковим, права в односторонньому порядку виставляти платіжні вимоги, призвело до незаконного списання коштів підприємств, списання їх у самий невідповідний момент і блокування рахунків (так звана “картотека”). В результаті практично припинилися безготівкові розрахунки, процвітали готівкові розрахунки і бартер;

е) необмежені повноваження силових структур, неврегульованість порядку призначення і проведення перевірок. У результаті суб'єкти підприємницької діяльності просто боялися легалізуватися.

Варто зазначити, що обмеження заробітної плати і рентабельності пояснювалося владою тим, що саме ці фактори викликають інфляцію, тобто винуватими об'являли підприємців, хоча насправді основне джерело інфляції – друк зайвих грошей, не покритих товарною масою [12]. Отже, коли сьогодні ставиться питання подолати тіншову економіку негайно, не слід забувати, що саме органи державної влади, перш за все, виконавчої (лобіюючи все нові й нові закони щодо зборів, податків, розширення прав і повноважень), наполегливо створювали умови для її зростання. Нижче наведено графік зростання тіншової економіки в 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. [13]. Видно, що рівень тінізації в період 1991–1997 рр. безперервно зростає, а знижуватися почав після 1997 р.

Зазначене зниження є не випадковим, оскільки в період 1997–1998 рр. і в наступні роки (що підтримувало позитивні тенденції) було запроваджено низку заходів, спрямованих на поліпшення підприємницького клімату: внески в пенсійний фонд знижено до 32 %; скасовано платежі у Фонд здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, у державний інноваційний фонд і на дорожні роботи; введено спрощену систему оподаткування; скасовано банківську “картотеку”, більшість обмежень на зростання заробітної плати; впорядковано перевірки; введено заборону на здійснення позапланових перевірок без дозволу суду та на списання коштів із банківських рахунків без згоди підприємства; введено порядок щодо розкриття банківської таємниці виключно з дозволу суду тощо. Цікаво порівняти також показники рівня тіньової економіки з результатами дослідження науковців Інституту економіки НАН України, які свідчать, що на початку 1990-х років сумарні вилучення створюваної вартості мали тенденцію до зростання: із 41,4 % ВВП у 1990 р. до 52,2 % ВВП у 1994 р., а починаючи з 1995 р., справді простежується зменшення цього показника [14]. Зазначене свідчить, що збільшення податкового тиску планомірно заганяє економіку в тінь, а повернути її у зворотному напрямку значно складніше. Як зазначає Заслужений економіст України, доктор економічних наук О. В. Кірш (мовою оригіналу), “...напугавшиеся успели удрать в тень, а эта дорога – в один конец. Обратнo оттуда уже не возвращаются. Взятки розданы, вопросы решены, тропинка проторена – и ни КМУ [никто другой] им теперь не помешает вести честный теневой бизнес со своими гораздо более стабильными правилами (иногда, правда, тоже корректируемыми на инфляцию, но все равно не так бесстыдно, как это делает государство с теми, кто сдуру остался на свету) – и кто же после этого вернется?” [15].

Слід також зазначити, що сприятливі тенденції детінізації економіки початку 2000-х рр. не вдалося закріпити внаслідок відмови від деяких надбань кінця 1990-х рр.: повернення до позасудового призначення позапланових перевірок (2005 р.), суперечки щодо обов'язку

“спрощенців” сплачувати внески в Пенсійний фонд на найманих працівників, які врешті-решт було вирішено не на користь підприємців (2004–2007 рр.), спроби Уряду шляхом прийняття підзаконних актів підправити закон, а саме: заборонити підприємцям-платникам єдиного податку отримувати з покупців ПДВ; зобов'язати їх же платити до пенсійного фонду не лише за найнятих працівників, але і за свої незарплатові доходи; оподаткувати податком на прибуток то минулі збитки підприємств, то курсові різниці, по суті вводячи черговий податок на інфляцію; заборонити зменшення ПДВ по “застарілих” податкових накладних тощо (2009 р.) [15]; прийняття Податкового кодексу (ПК) України, який, зокрема, знову безмежно розширював можливості податкових органів [16], містив заходи тиску на малий та середній бізнес, хоча весь світ знає, що цей бізнес потрібно легалізувати не шляхом підсилення контролю, а шляхом усунення тих норм, які підприємці вимушені порушувати внаслідок їх недолугості [5, 17], тобто, перетворюючи їх із порушників у “не порушників”. Водночас, за даними експертів, більше 30 % малого бізнесу України пішло в тінь через неможливість пристосуватися до ПК і забезпечити виконання передбачених ним вимог; у другому кварталі 2011 р. кількість фізичних осіб-підприємців скоротилася більш ніж у 2,5 рази, в порівнянні з аналогічним періодом 2010 року, – з 83 тис. до 31 тис. [18].

Разом із тим, плануючи заходи щодо детінізації економіки, необхідно знати, де саме концентрується ця економіка. З цього приводу думка економістів щодо реалій України майже єдностайна, – основний потенціал тіньової економіки міститься в сфері крупного виробництва і високозабезпечених прошарків населення. Так, Ю. М. Харазішвілі [19] зазначає, що якщо рівень тінізації економіки на кінець 2009 р. в середньому по Україні складав 35,0 %, то по промисловості цей показник – 52,2 %; сільському господарству – 45,4 %; будівництву – 32,8 %; транспорту – 28,2 %; а послугах, які, зазвичай, пов'язують із малим і середнім бізнесом, – тільки 29,5 %. В роботі [20] зазначається, що обмеження тіньової діяльності у гірничо-металургійній і хімічній промисловості в експорті та у енергетичній промисловості в імпорті дозволить вдвічі збільшити інвестиційний потенціал України. Здобуті автором результати свідчать про визначальну роль офшорних технологій в реалізації різнопланових схем відтоку капіталу та ухилення від оподаткування [20]. Очевидно, що ці технології практично не доступні малому та середньому бізнесові. Так, Н. Є. Поліщук [21] стверджує, що для подолання тіньових процесів у суспільному виробництві Харківської області, в першу чергу, потрібно звернути увагу на такий вид економічної діяльності як будівництво; Донецької обл. –

промисловість; для Полтавської області на найбільшу увагу заслуговує промисловість, транспорт і зв'язок.

Б. П. Тимченко [22] наводить офіційні дані з Послання Президента України до Верховної Ради України від 31 травня 2001 р. "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році" щодо характеристики поточних надходжень у представників різних економічних груп на душу населення станом за 9 місяців 2001 р. (таблиця). З цих даних видно, що матеріально небагаті прошарки населення або не перерозподіляють тіньові доходи, або перерозподіляють їх на рівні, значно меншому, ніж заможні прошарки. На сьогодні абсолютні показники можуть бути іншими, але видається, що якісно ця закономірність змінитися не може. Так, О. М. Пищулін [23] зазначає, що дохід від неформальної діяльності, безумовно, допомагає підтримувати рівень життя й бідним. Але заможні одержують від такої діяльності більшу вигоду. Відповідно до експертних даних, в Україні понад 70 % неформального доходу мають 20 % заможних. Таким чином, неформальний дохід істотно посилює нерівність у суспільстві. Зокрема, загальноприйнятим показником нерівності доходів населення є коефіцієнт Джині (Gini Index). Його значення перебуває в межах від 0 (повна рівність доходів, до 1 (абсолютна нерівність). Природний для демократичного суспільства розподіл дає коефіцієнт Джині в межах 0,25–0,35 (Австрія й Данія – 0,23; Бельгія, Японія і Швеція – 0,25; Фінляндія – 0,26), у той же час Україні – 0,47 [24].

Таблиця

Показники середньомісячних поточних надходжень у розрахунку на 1 умовно дорослого	Злиденні	Низько-доходні	Потенційно середньо-доходні	Середньо-доходні	Заможні	Населення в цілому
1. Грошові доходи, грн	83,4	120,0	154,9	248,3	531,4	171,0
2. Грошові витрати, грн	79,5	118,5	191,7	361,1	813,8	219,4
3. Незареєстровані грошові доходи (різниця показників рядків 1 і 2, грн	-3,9	-1,5	36,8	112,8	282,4	48,4
4. Частка незареєстрованих грошових доходів у їх загальному обсязі, %	0,0	0,0	23,8	45,4	53,1	28,3
5. Сукупні доходи, грн	112,8	155,7	202,0	312,8	605,4	217,8
6. Сукупні витрати, грн	105,8	155,6	241,4	431,1	917,6	269,8

Проблема пошуку елементів тіньової економіки на рівні мікроб'єктів має ще дві складові: проблему ефективності та проблему гуманістичної спрямованості влади. Так, проведення досліджень щодо виявлення тіньових потоків може бути ефективним, якщо витрати на пошук, виявлення і контроль тіньових грошових потоків будуть меншими, ніж витрати держави, суб'єктів офіційної економіки від наявності тіньових грошових потоків [25]. Очевидно, що розпорошеність активів серед великої кількості мікроб'єктів не забезпечить такої ефективності. Зокрема, дуже сумнівними виглядають наміри податківців застосовувати такий механізм пошуку громадян, залучених до тіньової зайнятості, як моніторинг рекламних оголошень, в яких пропонуються послуги гувернанток, репетиторів, ремонтників, надомних перукарів і навіть екстрасенсів. Навіть якщо вдасться встановити таких громадян, то належним чином задокументувати цю діяльність і, що головне, об'єктивно визначити її обсяг буде практично неможливим.

У цьому сенсі видається цікавим дослідження ефективності роботи податкової служби України порівняно з іншими країнами. Так, для збору 100 гривень податків в Україні у 2004 році було витрачено 4,06 грн., тобто 1 гривня на 22 гривні зібраних податків. У Мексиці цей показник дорівнює 1:33, Угорщині – 1:77, США – 1:100, Данії – 1:113 [26]. Вказані показники якраз і характеризують “ефективність” мисливців за оголошеннями.

З іншого боку, необхідно також урахувати, що тіньовий перерозподіл фінансових потоків є в більшості випадків способом пристосування мікроб'єктів до нерадїсної економічної дійсності. На це звертає увагу більшість дослідників. Дане явище найбільш стосується слабо розвинених країн, де розвиток неформального сектору стає головним шляхом виживання бідних прошарків населення [6]. Для двох третин працездатного населення доходи від неформальної і незареєстрованої економіки стали джерелом виживання, компенсуючи ті втрати, які воно понесло у формальній економіці. І в цьому плані можна говорити про позитивні наслідки ситуаційного впливу тіньової економіки на сукупні доходи. Економічна діяльність мікроб'єктів є масовою і, як правило, носить адаптаційно-захисний характер [22].

Отже, боротьба з тіньовою економікою шляхом адміністративного тиску на мікроб'єктів є неналежною ціллю як з точки зору ефективності та “місцезнаходження” тіньових коштів, так і з точки зору інтересів виживання найбільш бідних прошарків населення. Фактично такий тиск виглядає як імітація боротьби на найменш захищених.

Слід також наголосити, що значна частина проявів тіньової економіки лежить “на совісті” корумпованих державних чиновників та їх безвід-

повідальності за результати прийнятих управлінських рішень [27]. Так, відомий російський економіст, доктор економічних наук Є. Т. Гайдар [28] з цього приводу зазначає: “Не забудемо, що чиновник завжди потенційно більш криміногенний, ніж бізнесмен. Бізнесмен може збагачуватися чесно, тільки б не заважали. Чиновник може збагачуватися тільки безчесно. Так що бюрократичний апарат несе в собі куди більший заряд мафіозності, ніж бізнес...”. Ще К. Маркс зазначав, що “бюрократія має у своєму володінні державу... це є її приватна власність” [29, с. 271]. За таких умов І. І. Мазур слушно зазначає, що корупція – це комерціалізація посадовими особами їх функціональних обов’язків [5]. Економіка корупції заснована, загалом, на уподібненні підкупу чиновників тіньовому лобіюванню... При такому підході корупція являє собою чорний ринок прав власності, право розподіляти, яке надано чиновникам [30]. Таким чином, у взаємовідносинах підприємець-чиновник первісний потенціал корупціогенності об’єктивно закладений саме на боці чиновника, – навіть якщо в конкретній ситуації ініціатива виходить від підприємця, останній вимушений проявляти таку ініціативу, оскільки точно знає, що в сучасній українській системі питання інакше або не вирішиш, або некорупційне вирішення справи обійдеться значно дорожче. Це є особливо актуальним в умовах фактичного паралічу судової влади, коли захиститися в суді стає практично неможливо [31]. Очевидно саме тому утримання корумпованих владних і контролюючих органів вимушені здійснювати від 67,4 % до 79,2 % зареєстрованих підприємницьких структур [27]. Частка прибутку, що неформально перераховується представникам корумпованих структур, може сягати 50 % [27]. За даними експертів, сума хабарів в Україні щорічно складає близько 280 млрд грн. Саме ця сума повинна бути нелегально витягнута з легального обігу, а потім вона ж тисне на легальний сектор економіки, викривляючи справжні витрати, міру праці та міру споживання.

Окремо слід зважити на ситуації, коли правоохоронні органи, маючі відповідні повноваження, на словах начебто борються з порушеннями, але роблять це вибірково. Так, в інформації Державної податкової служби України [32] зазначається, що часто підставою для багатьох ліквідаційних процедур є цілеспрямована протизаконна діяльність посадових осіб підприємств-боржників щодо доведення їх до стійкої неплатоспроможності з метою заздальгідь запланованого перерозподілу майна на користь певних зацікавлених осіб, або ж з метою мінімізації податкових зобов’язань. Цього можна досягти шляхом створення неіснуючої заборгованості через фіктивні або завідомо невігідні договори купівлі-продажу, оренди, використання підроблених накладних та актів виконаних робіт, заниження балансової вартості основних засобів підприємства, їх приховування і т. ін. Це дозволяє мінімізувати свої

податкові зобов'язання та уникнути розрахунків із кредиторами, а також присвоїти майнові активи цілком рентабельних суб'єктів підприємництва [32]. Зі змісту цієї інформації читач повинен зробити висновок, що такі схеми реалізуються виключно зусиллями суб'єктів приватного права, а органи податкової служби наполегливо цьому перешкоджають. Разом із тим, необхідно врахувати, що згідно з чч. 1, 2 ст. 19 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”, Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження до нього відповідних судових рішень щодо банкрутства внести до Єдиного державного реєстру запис про такі рішення суду і в той же день повідомити органи статистики, Державної податкової служби України, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування про внесення до Єдиного державного реєстру такого запису. Отже, податкові органи завжди своєчасно інформовані про ті чи інші банкрутства, зобов'язані призначити перевірку; ухилення від цього обов'язку є потуранням саме тим особам – авторам сумнівних банкрутств, з якими податкові органи, начебто, борються.

Висновки. Тіньова економіка породжується неналежним державним управлінням у даній сфері та неналежним виконанням суб'єктами владних повноважень покладених на них обов'язків, а в багатьох випадках, – протиправним перевищенням своїх повноважень. Тіньові обороти концентруються переважно в крупній промисловості та у представників багатих прошарків населення, разом із тим, в Україні об'єктом боротьби з тіньовою економікою стають, як правило, мікросуб'єкти, що може свідчити або про хибність обраних цілей, або про їх навмисне викривлення. Тіньова економіка у великій частині детермінується корупцією, остання є джерелом живлення тіньової економіки. Підкреслимо, що всі отримані висновки ґрунтуються не на матеріалах журналістської публіцистики, а на наукових дослідженнях, за які їх автори отримували вчені звання, тобто визнані достовірними науковою спільнотою.

Список використаних джерел

1. Вересов В. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (на матеріалах Автономної Республіки Крим) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Вересов. – Харків, 1999. – 18 с.

2. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. М. Попович. – К., 2002. – 35 с.

3. Поліщук О. А. Державне регулювання детінізації туристичного бізнесу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / О. А. Поліщук. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
4. Головченко О. М. Теоретико-методологічне забезпечення подолання загроз стабільному економічному розвитку регіонів України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / О. М. Головченко. – Одеса, 2010. – 36 с.
5. Мазур І. І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / І. І. Мазур. – К., 2007. – 40 с.
6. Серафимов В. Н. Державний механізм протидії тіньової економіці : автореф. дис. ... канд. наук держ. управл. : 25.00.02 / В. Н. Серафимов. – Донецьк, 2007. – 16 с.
7. Бандурка А. М. Психологія влади : учебное пособие / А. М. Бандурка, В. А. Друзь ; Ун-т внутр. дел. – Харьков : Изд-во Ун-та внутр. дел, 1998. – 327 с.
8. Ярославский В. Военные методы в бизнесе. Тактика / В. Ярославский. – СПб. : Изд-во “Крылов”, 2002. – 222 с. (Серия “VIP-консультирование”).
9. Украина заняла четвертое место в списке десяти худших экономик мира, составленном журналом Forbes (США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obkom.net.ua/news/2011-07-06/1330.shtml>.
10. Киран Р. Продавшие социализм. Теневая экономика в СССР / Р. Киран, Т. Кенни. – М. : Изд-во: Алгоритм, 2009. – 304 с.
11. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Я. І. Дзісяк. – Чернівці, 2006. – 20 с.
12. Особливості інфляції в Україні [Електронний ресурс] / Гроші та кредит : підручник / [керівник авт. колективу М. І. Савлук]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/108/2741.html>.
13. Туріянська М. М. Тіньова економіка і національна безпека України / М. М. Туріянська // Наук. праці Донец. нац. техн. ун-ту. Серія: економічна. Вип. 97 – Донецьк, ДонНТУ, 2005. – С. 155–163.
14. Шелудько Н. М. Проблема тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Шелудько // Фінанси України. – 2002. – № 9. – С. 80–87. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_others/sheludko.htm.
15. Кириш А. В. В тень и обратно? Не, в тень – и всё! [Електронний ресурс] / А. В. Кириш // Зеркало недели. – 2009. – № 46. – 28 нояб. – Режим доступу : <http://www.zn.ua/newspaper/articles/58573?print=true>.
16. Белкін Л. Проект Податкового кодексу в контексті “всенародного обговорення” / Л. Белкін // Юрид. газета. – 2010. – № 36 (252). – С. 20–21. – 7 верес.
17. Легалізація малого та середнього підприємництва (МСП) перехідних економік [Електронний ресурс] / Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. проф. З. С. Варналія. – 2006. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/ty_n_ekon/08.htm.
18. Новий Податковий кодекс кинув в обійми “тіні” 30 % малих підприємств / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://tsn.ua/groshi/noviy-podatkoviy-koдекс-kinuv-v-obiyimi-tini-30-malih-pidpriyemciv.html>.

19. Харазішвілі Ю. М. Системне моделювання важелів регулювання економічного зростання України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Ю. М. Харазішвілі. – Тернопіль, 2009. – 37 с.

20. Поліщук Н. Є. Науково-методичні основи визначення тіньової економіки в системі зовнішньоекономічних операцій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Н. Є. Поліщук. – К., 2003. – 16 с.

21. Муциньська Н. Ю. Регіональні особливості зниження рівня тінізації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Н. Ю. Муциньська. – Харків, 2008. – 20 с.

22. Тимченко Б. П. Вплив тіньової економіки на формування доходів населення в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Б. П. Тимченко. – Харків, 2003. – 20 с.

23. Пищуліна О. М. Диференціація населення за рівнем доходу та ефективність інституційної організації механізмів його перерозподілу в Україні / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 93–102.

24. World Development Report 2006: Equity and Development [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу :

<http://web.worldbank.org>.

25. Черевко О. В. Механізми зниження рівня тіньової економічної діяльності (на прикладі підприємств та організацій Черкаської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / О. В. Черевко. – Львів, 2004. – 19 с.

26. Мірчев О. В. Розвиток податкового потенціалу в умовах трансформації бюджетної системи України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / О.В. Мірчев. – Ірпінь, 2006. – 19 с.

27. Ортинський В. Л. Організаційно-економічні механізми зниження рівня тінізації економіки в підприємницькій діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / В. Л. Ортинський. – Львів, 2000. – 18 с.

28. Гайдар Е. Т. Смуты и институты. Государство и эволюция / Е. Т. Гайдар. – СПб. : Норма, 2010. – 280 с.

29. Маркс К. К критике гегелевской философии права / Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1984. – Т. 1. – С. 271–272.

30. Латов Ю. В. Экономика вне закона: Очерки по теории и истории теневой экономики [Електронний ресурс] / Ю. В. Латов. – Режим доступу :

promo.nasledie.ru/data/.../titulsoderganie2.d.

31. Абакумов В. Часто виникають ситуації коли суди під час судового розгляду встають на бік державних органів / В. Абакумов // Юрид. газета. – 2010. – № 23 (244). – С. 6. – 8 черв.

32. Как действуют схемы фиктивного банкротства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ubr.ua/ukraine-and-world/events/kak-deistvuut-shemy-fiktivnogo-bankrotstva-77323#comment132355>.

В статье обобщены экономический и юридический подходы к решению проблем детенизации экономики. Показано, что теневизация экономики в Украине является результатом неудачного государственного управления как в законотворческой сфере, так и в сфере избрания направлений противодействия теневой экономике. Указывается на преобладание ложных целей в стратегии и тактике этого противодействия.

The paper summarizes the economic and legal approaches to addressing the economy out of the shadows. It is shown that the shadowing of the economy in Ukraine is the result of a failed government in the legislative sphere and in the field of election direction counter the shadow economy. Indicates the prevalence of false targets in the strategy and tactics of the opposition.

Стаття надійшла до редакції журналу 24 жовтня 2011 року.